

Góralski, Wojciech

Synody płockie arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego

Notatki Płockie 35/3-144, 14-17

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Synody płockie arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego

Zbliżająca się pięćdziesiąta rocznica męczeńskiej śmierci abpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego († 1941), długoletniego, wybitnego rządcy diecezji płockiej (1908—1941), inicjatora wielu doniosłych przedsięwzięć zarówno na forum kościelnym, jak i poza nim, honorowego obywatela m. Płocka, wiceprezesa Towarzystwa Naukowego Płockiego, autora wiekopomnego dzieła „Płock. Monografia historyczna”, wielce zasłużonego dla rozwoju liturgii, stanowi kolejną okazję do podejmowania badań nad rozlicznymi dokonaniem tego niezłomnego Pasterza, Nauczyciela i Męczennika.

Jedną z dziedzin wewnątrzkościelnych, w których Arcybiskup wykazał szczególną aktywność pozostaje ustawodawstwo synodalne, które przez dziesiątki lat regulowało całokształt spraw związanych z życiem kościelnym na Mazowszu. Dwa synody diecezjalne zainicjowane i przeprowadzone w Płocku przez abpa Nowowiejskiego — w 1927 (jako 40-ty) i 1938 r. (jako 41-szy) — stały się szczególną okazją nie tylko do skodyfikowania dawnego prawa diecezjalnego, lecz także do umiejętnego dostosowania go do norm promulgowanego w 1917 r. kodeksu prawa kanonicznego (odtąd: kpk).

Niniejsze studium stanowi próbę syntetycznego zaprezentowania obydwu synodów płockich, które niebawem — w obliczu dobiegającego końca 42-go synodu płockiego — przejdą definitywnie do historii pozostając wszakże cennym pomnikami partykularnego ustawodawstwa kościelnego w Polsce okresu międzywojennego.

I. SYNOD W 1927 R.

Kierowana od 1908 r. przez bpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego diecezja płocka przejawiała w okresie międzywojennym liczne oznaki nie tylko konsolidowania się i dynamicznego rozwoju wielu struktur diecezjalnych, lecz także dostrzegalnego wzrostu poziomu duszpasterstwa i życia religijnego¹. Funkcjonowanie administracji diecezjalnej oraz duszpasterstwa parafialnego opierało się — od strony prawnej — na unormowaniach kpk z 1917 r. a także na ustawodawstwie diecezjalnym z 1906 r., zawartym w zbiorze „Leges dioeclesanae”² bpa Apolinarego Wnukowskiego, bezpośredniego poprzednika Nowowiejskiego na stolicy biskupiej. Owa niewielka kolekcja Wnukowskiego, której współtwórcą był zresztą No-

wowiejski, została wydana niejako zastępczo, gdy w okresie niewoli narodowej niemożliwe było inicjowanie synodów diecezjalnych, które dokonywały zazwyczaj kodyfikacji ustawodawstwa diecezjalnego. Ostatni synod płocki w Polsce przedrozbiorowej odbył się w 1733 r. a jego owocem były obszerne statuty synodalne zawierające skodyfikowane prawo partykularne diecezji³.

Niezależnie od chęci nawiązania do przerwanej na blisko 200 lat bogatej tradycji synodalnej w diecezji, bp Nowowiejski myślał o zwołaniu nowego zgromadzenia synodalnego także w związku z ogłoszeniem w 1917 r. przez Benedykta XV kpk. Kodeks bowiem, dokonując szeregu znaczących zmian w kościelnym ustawodawstwie powszechnym wymagał tym samym dostosowania do jego norm dawnego prawa partykularnego poszczególnych diecezji. Nic też dziwnego, że gorliwy rządcą diecezji płockiej już w 1923 r. przejawiał zamiar odbycia synodu diecezjalnego, który by dokonał niezbędnej kodyfikacji prawa partykularnego dostosowując je do obowiązującego ustawodawstwa nadrzędnego⁴.

Po formalnej zapowiedzi 40-go synodu diecezjalnego w orędziu z 24 VI 1924 r.,⁵ zachęcającym duchowieństwo do składania wniosków i postulatów związanych z potrzebami diecezji, niebawem rozpoczęły się prace przygotowawcze. Pierwotnie synod miał się odbyć już w 1925 r., de facto został jednak odłożony, prawdopodobnie w wyniku nie ukończenia w porę wspomnianych prac⁶. Prowadzono więc dalsze konsultacje w poszczególnych dekanatach diecezji drogą specjalnie przygotowanej ankiety⁷. Zgromadzony materiał został następnie uporządkowany przez specjalną komisję — jej składu nie udało się ustalić — pracującą od stycznia 1927 r. pod przewodnictwem samego arcybiskupa⁸. Komisja wykorzystując nadesłane przez duchowieństwo materiały wnioskowe oraz nawiązując do dawnego ustawodawstwa diecezjalnego, jak również mając na względzie normy kpk wypracowała projekt uchwał synodu (tzw. konstytucji, inaczej statutów). Został on następnie doręczony wszystkim wezwanym na obrady synodalne duchownym⁹.

W dniu 6 I 1927 r. rządcą diecezji dokonał kanonicznego zwołania synodu wyznaczając termin obrad na 20-22 IV tego samego roku¹⁰

Jednocześnie mianował następujących urzędników synodalnych: promotora — ks. dra A. Peńskiego, sekretarza — ks. dra S. Figielskiego, notariusza — ks. dra W. Jezuska, mistrza ceremonii — ks. dra J. Michalaka, prefekta hospicjum — ks. H. Kamińskiego¹¹. Poza wymienionymi urzędnikami synodalnymi, na obrady zgromadzenia synodalnego bp Nowowiejski wezwał — stosownie do dyspozycji kpk — dziekanów, wicedziekanów, księży wybranych w poszczególnych dekanatach, rektora Wyższego Seminarium Duchownego, proboszcza płockiego, członków kapituły katedralnej, przedstawicieli prefektów szkół oraz kilku księży z każdego dekanatu¹².

Synod, uroczystie rozpoczęty w bazylice katedralnej w Płocku w dniu 20 IV 1927 r., obradował tam zgodnie z zapowiedzią i zakończył się przed południem 22 IV uroczystym odśpiewaniem hymnu „Te Deum”. Wzięło w nim udział 97 księży z biskupem na czele, 7 spośród wezwanych na obrady nadesłało usprawiedliwienie absencji¹³. Otwierając zgromadzenie synodalne Nowowiejski podkreślił m.in., iż stanowi ono znak wolności, jaką Kościół otrzymał po blisko 200 latach niewoli¹⁴.

Obrady synodalne, odbywające się — pod przewodnictwem ordynariusza diecezji — w ramach pięciu sesji, objęły najpierw powołanie egzaminatorów synodalnych, sędziów synodalnych i proboszczów konsultorów a następnie dyskusję nad projektem statutów synodalnych stanowiących kodyfikację prawa diecezjalnego, dostosowaną do norm kpk. Debata przebiegała w ten sposób, że do czytanego przez sekretarza synodu tekstu wspomnianego projektu zgromadzeni wnosili poprawki i uzupełnienia. Szczegółowe rozpatrzenie projektu obszernych aneksów do statutów powierzono dwóm komisjom. Ostatnia sesja synodu zakończyła się promulgowaniem przez bpa Nowowiejskiego statutów synodalnych i dołączonych do nich aneksów¹⁵.

Owocem trzydniowych obrad zgromadzenia synodalnego stał się obszerny zbiór prawa diecezjalnego złożony z 215 statutów oraz 21 aneksów, wydany drukiem jeszcze w 1927 r.¹⁶. Kodyfikacja ta — oparta w pierwszym rzędzie na kpk, a poza tym na „Leges dioecesanae”, dokumentach Solicy Apostolskiej, Piśmie św. i prawie świeckim — stanowiła oczekiwaną od dawna przez duchowieństwo pomoc, tak niezbędną w pracy parafialnej. Kolekcja normowała dość szczegółowo całokształt spraw związanych zarówno z funkcjonowaniem struktur diecezjalnych, dekanalnych, parafialnych, jak i z duszpasterstwem, sprawowaniem kultu Bożego, obowiązkami duchowieństwa i sprawami majątkowymi. Systematyka materiału ustawodawczego zawartego w statutach synodalnych jest wiernym przejęciem systematyki kpk. Gdy chodzi zaś o aneksy do statutów, to obejmują one różnego rodzaju statuty instytucji diecezjalnych, instrukcje, regulaminy, wzory pism itp., i pozostają wyrazem troski prawodawcy diecezjalnego o prawidłowe funkcjonowanie ważniejszych agend parafialnych i ponadparafialnych.

Zarówno statuty, jak i aneksy uporządkowały więc wiele spraw nagromadzonych przez dziesiątki lat kładąc tym samym kres dezorientacji panującej w dziedzinie ustawodawstwa w nowej rzeczywistości spowodowanej wejściem w życie kpk.

Zarówno sam synod jako niecodzienne wydarzenie diecezjalne, nieznane od 194 lat, jak i uchwały synodalne stanowiące bogaty owoc najpierw pracy komisji przygotowawczej a następnie trzydniowych obrad blisko stu duchownych z biskupem diecezji na czele wypadnie uznać za doniosłe czynniki kształtujące rzeczywistość diecezjalną — jak się później okazało — przez wiele dziesiątków lat. Kolejny bowiem synod Nowowiejskiego, odbyty w 11 lat później ograniczył się w dużej mierze do powtórzenia dyspozycji z 1927 r.

II. SYNOD W 1938 R.

Synod diecezjalny w 1927 r. stanowił nie tylko powrót do przerwanej na blisko dwa stulecia chlubnej tradycji synodalnej sięgającej swymi początkami XIII w.¹⁷, lecz również znamienny przejaw odradzania się życia religijnego na Mazowszu. W postaci zaś skodyfikowanego w duchu kpk prawa partykularnego diecezja otrzymała właściwy instrument, tak niezbędny do działań duszpasterskich.

Bp Nowowiejski, uhonorowany przez Piusa XI w 1930 r. godnością arcybiskupa tytularnego, z roku na rok inicjował coraz to nowe przedsięwzięcia na różnych odcinkach życia diecezjalnego kładąc m.in. duży nacisk na formację duchowieństwa, kształtowanie inteligencji katolickiej, popularyzację społecznej nauki Kościoła, rozwój Akcji Katolickiej, bractw i stowarzyszeń, czy opiekę nad migrantami. Wszystkie inicjatywy i akcje diecezjalne, podejmowane przez ordynariusza diecezji lub przezeń inspirowane, wyzwały stopniowo potrzebę przeprowadzenia kolejnego synodu diecezjalnego. Tym bardziej, że od synodu z 1927 r. dzielił diecezję coraz większy dystans czasowy, zaś kpk polecał biskupom odbywać synody co 10 lat. Niemalą rolę odegrała tu również perspektywa wejścia w życie — w dniu 16 IV 1938 r. — uchwał pierwszego polskiego synodu plenarnego, do których należało dostosować prawo diecezjalne¹⁸.

Urzędowa zapowiedź 41-go synodu płockiego pojawiła się w dekrete biskupim z 9 II 1938 r.¹⁹, w ślad za nim rozpoczęto prace przygotowawcze. Duchowieństwo diecezji otrzymało polecenie zapoznania się z uchwałami synodu plenarnego celem porównania ich ze statutami synodu płockiego z 1927 r. W terminie do dnia 1 V 1938 r. należało nadsyłać uwagi i wnioski dotyczące owej konfrontacji dwóch zbiorów prawa. Chodziło zwłaszcza o konkretne wskazania i sugestie dotyczące niezbędnych korektur w zapisie synodu płockiego²⁰.

Zgodnie z apelem arcybiskupa, w poszczególnych dekanatach odbywały się konferencje poświęcone przygotowaniu wniosków na synod. W dyskusjach i formułowanych dyzjerdatach zwracano uwagę m.in. na akty normatywne

biskupa plockiego wydane po r. 1927²¹.

Nadesłany do ordynariatu materiał wnioskowy duchowieństwa, głównie dziekanów, stał się przedmiotem obrad Głównej Komisji Synodalnej ustanowionej 30 III 1938 r.²² W jej skład wchodził: bp Leon Wetmański, ks. dr Stanisław Figielski i ks. dr Wacław Jezusek. Oprócz Komisji Głównej zostały powołane Komisje Tematyczne, których skład osobowy trudno dziś ustalić²³.

Rezultatem prac Komisji Głównej, wspieranej pracą Komisji Tematycznych, stał się projekt nowej redakcji statutów poprzedniego synodu plockiego, które wymagały korekty w związku z uchwałami synodu plenarnego. Projekt został powielony, a potem udostępniony uczestnikom zgromadzenia synodalnego²⁴.

Zgodnie z zapowiedzią, 41-szy synod diecezjalny odbył się 14 VI 1938 r. w Płocku pod przewodnictwem bpa L. Wetmańskiego, delegowanego przez niedomagającego na zdrowiu sędziwego arcybiskupa. Po uroczystej Mszy św. odprawionej w katedrze przez przewodniczącego miały miejsce obrady — w dwóch sesjach — gremium synodalnego. Znaleźli się w nim, zgodnie z przepisami kpk, biskup pomocniczy — wikariusz generalny L. Wetmański, członkowie kapituły katedralnej, dziekani, delegat kapituły pułtuskiej, proboszczowie m. Płocka, delegaci proboszczów wybrani w poszczególnych dekanatach, delegat Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej, dyrektor Stowarzyszeń Religijnych, diecezjalny wizytator nauki religii, dwaj przedstawiciele wikariuszy parafialnych oraz dwaj przedstawiciele prefektów szkolnych. Ogółem w synodzie wzięło udział 57 duchownych. Na urzędników synodu zostali powołani: promotor — bp L. Wetmański, sekretarz — ks. dr S. Figielski, notariusz — ks. dr W. Jezusek, mistrz ceremonii — ks. dr J. Michalak, prefekt hospicjum — ks. H. Kamiński²⁵.

Podczas obrad synodalnych — ich miejscem była sala Akcji Katolickiej przy ul. Mostowej 1 — dokonano najpierw powołania egzaminatorów synodalnych, sędziów synodalnych i proboszczów konsultorów, następnie zaś przystąpiono do dyskusji nad wspomnianym wyżej projektem uchwał synodu w postaci statutów i aneksów. Poza tekstem owego projektu uczestnicy debaty dysponowali również redakcją uchwał synodu z 1927 r., co umożliwiała konfrontację norm prawnych zawartych w obydwu źródłach. Projekt uchwał odbywającego się synodu czytał jego sekretarz, każdy zaś z uczestników mógł zgłaszać — po odczytaniu danego fragmentu — poprawki i uzupełnienia. Lektura tekstu została tym razem ograniczona jedynie do tych statutów i aneksów, które wprowadzały zmiany w stosunku do redakcji z poprzedniego synodu. Wypada wyjaśnić, że nowa wersja uchwał opierała się na dawnej w przeważającej większości. Zmiany i modyfikacje merytoryczne wprowadzone przez komisje synodalne zaszły jedynie w 29 statutach z 1927 r. i polegały głównie na uwzględnieniu dyspozycji synodu plenarnego. Do dawnej wersji dodano ponadto szereg nowych statutów²⁶.

Ożywioną dyskusję nad tekstami dotyczącymi pracy duszpasterzy w parafiach przeniesiono do specjalnie utworzonej komisji (ks. dr S. Figielski, ks. J. Michnikowski, ks. L. Lissowski, ks. R. Fronczak, ks. T. Trzcński), która w przerwie obrad opowiedziała się za przyjęciem trzech wniosków większości²⁷.

Bezpośrednio po zakończeniu sesji popołudniowej, nazwanej przez relatora generalną²⁸, wszyscy uczestnicy synodu udali się do bazyliki katedralnej, gdzie nastąpiło zakończenie 41-go synodu plockiego. Po odśpiewaniu hymnu „Veni Creator” sekretarz synodu odczytał ostateczną redakcję nowowprowadzonych oraz zmodyfikowanych w dyskusji dawnych statutów i aneksów, którą to redakcję przyjęto roboczo²⁹. Po sprawdzeniu listy obecności i przeczytaniu przez przewodniczącego dekretu o zamknięciu synodu odśpiewano przewidziane przez ceremoniał synodalny dziękczynne „Te Deum”³⁰.

Bezpośrednio po zakończeniu synodu jego uczestnicy udali się (o godz. 18.00) do domu biskupiego na krótkie spotkanie z arcybiskupem. W okolicznościowym przemówieniu rzadca diecezji powiedział wówczas m.in.: „W Kościele zawsze synody przyczyniały się do obudzenia i podniesienia życia religijnego i karności duchowieństwa. Niewątpliwie sprawi to również obecny synod w naszej diecezji, tym bardziej, żeście się dzisiaj podczas Mszy św. o to modlili i modlić się nadal będziecie”³¹. Spotkanie zakończyło się błogosławieństwem abpa Nowowiejskiego.

Przyjęte przez synod plocki uchwały uzyskały, w myśl ustawy kodeksowej, aprobatę rządu diecezji i zostały przezeń promulgowane³², a w kilka miesięcy potem starannie wydane drukiem³³. Na całość tego zbioru składa się 225 statutów, usystematyzowanych na wzór redakcji z 1927 r., oraz 24 aneksów. Zarówno statuty, jak i aneksy były — w przeważającej większości — powtórzeniem uchwał poprzedniego synodu Nowowiejskiego, po wniesieniu do nich niezbędnych poprawek, o czym już wspomniano. Można zatem powiedzieć, iż wiódącym źródłem dla uchwał synodu z 1938 r. były uchwały synodalne z 1927 r. a także uchwały polskiego synodu plenarnego z 1936 r.³⁴.

III. UWAGI KOŃCOWE

Diecezja plocka kierowana przez A.J. Nowowiejskiego, odbywając w okresie międzywojennym dwa synody znalazła się wśród trzech — obok krakowskiej i tarnowskiej — najbardziej aktywnych pod tym względem. Dodać ponadto należy, iż również tylko trzy wymienione diecezje zdążyły odbyć swoje synody po synodzie plenarnym z 1936 r. a jeszcze przed wybuchem drugiej wojny światowej³⁵.

Obydwa plockie zgromadzenia synodalne zwołane przez pełnego inicjatywy rządcę diecezji należy uznać nie tylko za doniosłe wydarzenia diecezjalne, lecz także za osobisty sukces arcybiskupa. Wznowienie w 1927 r. drastycznie przerwanej na tyle dziesiątków lat tradycji synodalnej oraz gruntowana kodyfikacja prawa diecezjalnego z jednoczesnym dostosowaniem

jej do norm ustawy kodeksowej z 1917 r. stanowią niewątpliwą cezurę nie tylko w dziejach ustawodawstwa diecezjalnego, lecz również, a może przede wszystkim w dziejach diecezji. Również synod z 1938 r. odegrał znaczną rolę w życiu diecezji, choć trudno mu przyznać taką samą rangę. Wprawdzie drugie zgromadzenie synodalne Nowowiejskiego stanęło przed nietrudnym zadaniem zharmonizowania prawa diecezjalnego z uchwałami synodu plenarnego, niemniej jednak pozostawało doniosłym czynnikiem wyzwalającym duszpasterską aktywność duchowieństwa a także mobilizującym laikat katolicki, szczególnie poprzez przypomnienie

istotnych ustaleń synodu plenarnego.

Nie należy wreszcie zapomnieć, iż wskutek biegu wydarzeń właściwy okres funkcjonowania synodu z 1938 r. — a tym samym poprzedniego zgromadzenia synodalnego — przypadł na lata powojenne i trwał przez wiele dziesiątków lat. Wszak ów zwięzły, przejrzysty i liczący się z tradycją ustawodawczą zbiór prawa diecezjalnego pozostawał — niemal aż do dni rozpoczęcia kolejnego, 42-go synodu płockiego (1987—1991) — niekwestionowanym punktem odniesienia w wielu dziedzinach życia diecezjalnego.

PRZYPISY

- ¹ Zob. R. Bender *Z życia diecezji płockiej w latach 1914-1939*. «Studia Płockie» 1975 nr 3 s.359-366.
- ² *Leges dioecsanae Anno Domini 1916 latae*. Płock 1906.
- ³ *Constitutiones et decreta Synodi Dioecsanae Plocensis sub Illustissimo [...] D. Andrea Stanislae Kostka in Załuskie Załuski [...] Anno Domini MDCCCXXXIII, die 4 Augusti celebratae*. Varsaviae Anno D. 1735.
- ⁴ Zob. Konferencja Księży Dziekanów 16 i 27 września 1923 roku [sprawozdanie] «Miesięcznik Pastorski Płocki» (odtąd: MPP) 1923, nr 10 s. 189.
- ⁵ Orędzie bpa A. J. Nowowiejskiego do duchowieństwa diecezji płockiej z 24 czerwca 1924 r. MPP 19: 1924 nr 6 s. 146; Zob. także W. Jezusek. *Organizacja synodu diecezjalnego*, «MPP» 1925 nr 1 s. 9.
- ⁶ Zob. Konferencja diecezjalna w Płocku 28 i 29 września 1926 r. «MPP» 1926 nr 10 s. 383.
- ⁷ Zob. I. Antosiak. *Synody diecezjalne arcybiskupa A. J. Nowowiejskiego z roku 1927 i 1938*. Warszawa 1968 (mps w Bibl. Semin. Duch. w Płocku) s. 27; T. Kozłowski. *Ustawodawstwo diecezji płockiej po 1733 r. i jego wpływ na synod arcybiskupa A. J. Nowowiejskiego z 1927 roku*. Lublin — Płock (mps w Bibl. KUL) s. 42; A. R. Chmieliński. *Synod płocki z 1927 r. Studium historyczno-prawne*. Płock — Lublin 1990 (mps w Bibl. KUL) s. 17.
- ⁸ Chmieliński, jw. s. 17.
- ⁹ Tamże.
- ¹⁰ *List Arcypasterza ogłaszający Synod Diecezjalny* «MPP» 1927 nr 1 s. 9-10; Zob. także: *Rozporządzenie diecezjalne z 6 I 1927 r.* «MPP» 1927 nr 2 s. 52.
- ¹¹ *Rozporządzenie diecezjalne z 6 I 1927 r.*, jw. s. 52.
- ¹² Dni synodalne w Płocku: 20, 21 i 22 kwietnia, «MPP» 1927 nr 5 s. 161; Chmieliński, jw. s. 19.
- ¹³ Chmieliński, jw. s. 19-26.
- ¹⁴ *Dni synodalne w Płocku*, jw. s. 163.
- ¹⁵ Chmieliński, jw. s. 19-26.
- ¹⁶ *Constitutiones XL-mae Synodi Dioecsanae Plocensis Anno MCMXXVII [...] ab Excellentissimo [...] Antonio Juliano Nowowiejski Episcopo Plocensi in basilica cathedrali celebratae* (odtąd: Constitutiones). Plociae 1927.
- ¹⁷ Pierwszym, znanym z przekazów źródłowych synodów płockich był synod bpa Gedki odbyty w 1216 r. Zob. T. Żebrowski. *Zarys dziejów diecezji płockiej*. Płock 1976 s. 77.
- ¹⁸ W. Góralski. *Czterdziesty pierwszy synod płocki — 1938 r. (w pięćdziesiątą rocznicę)* «MPP» 1988, nr 7-9 s. 220.
- ¹⁹ *Ogłoszenie synodu diecezjalnego*, «MPP» 1983, nr 2-3 s. 93.
- ²⁰ Góralski, jw. s. 220.
- ²¹ Zob. *Nowy synod diecezjalny* »MPP« 1938, nr 6 s. 266.
- ²² *Wezwanie na synod diecezjalny duchowieństwa diecezji płockiej*, «MPP» 1938, nr 4 s. 140.
- ²³ Góralski, jw. s. 220-221.
- ²⁴ B. Sabat. *Synod płocki z 1938 r. Studium historyczno-prawne*. Płock — Lublin 1990 (mps w Bibl. KUL) s. 19-20.
- ²⁵ *Nowy synod diecezjalny*, jw. s. 267; Góralski, jw. s. 222-223.
- ²⁶ Góralski, jw. s. 223-225; Sabat, jw. s. 23-27.
- ²⁷ *Nowy synod diecezjalny*, jw. s. 225.
- ²⁸ *Tamże* s. 270.
- ²⁹ *Tamże*.
- ³⁰ *Tamże*.
- ³¹ *Tamże*.
- ³² Góralski, jw. s. 226-227.
- ³³ *Statuta XLI-mae Synodi Dioecsanae Plocensis Anno MCMXXVIII die nempe 14 Iunii in basilica cathedrali celebratae* (odtąd: Statuta). Plociae 1938.
- ³⁴ Góralski, jw. s. 227.
- ³⁵ Zob. T. Pieronek. *Posoborowe synody diecezjalne w Polsce [w] Służby Prawdzie i Miłości*. Częstochowa 1984 s. 390-391.